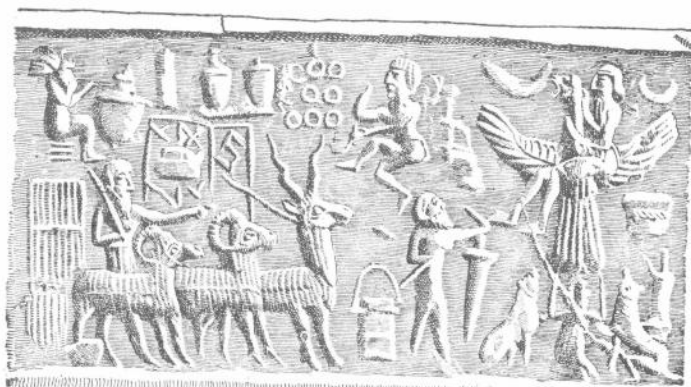
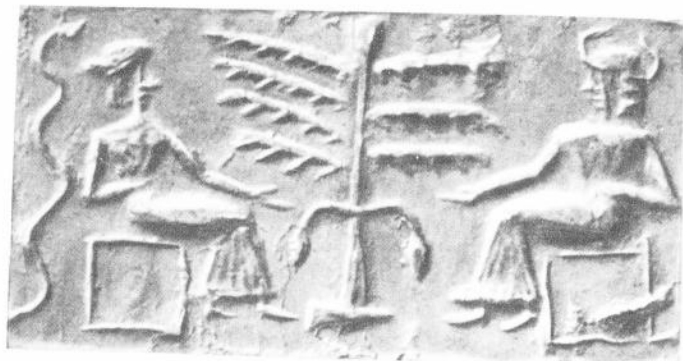

Etana mennybemenetele.

Kr.e. 2.500 körüli sumér pecséthenger nyomata. British Muzeum. A bibliai próbatétel korai sumér ábrázolása a négy fő szereplővel. A pecséten balról-jobbra látható a kígyó, az asszony, az életfa vagy tudás fája és az Isten.

III. Képek a földtörténetből

*A Mélység Anyja, Mindenek Szülője,
Rettentő bajvivő-fegyverek gyanánt órjas-testű
kígyókat szült, hegyes fogúakat, kegyetlenül
őrölő állkapcsúakat s méreggel tölté
testüket vér helyett... Bősz sárkányokat is
költött a tenger iszapjából, szörny-taréjú
iszony-lehelőket, miket ha fölugorni
lát az élő, vagy állani meredten —
az ijedtségtől szörnyet hal legottan!
Basmukat, lahamukat, veszett kígyókat,
skorpió embereket, vérivó kutyákat, jeges viharokat,
dühöngő orkánokat, halpikkelyű férfiakat s bikákat,
akik a harcban könyörtelenek
félelmet nem ismerők, győzhetetlen
fortélyúak...*

(Gilgames 29, Enuma elis III. tábla).

ETANA MENNYEI ÚTJA

A három nagy ősi sumér mitosz, az Adapa, Etana, Gilgames az emberi közösségért, a városért és saját maga dicőségéért egyaránt küzdő ember magasztalása. Etana alakja történeti, a 3. évezred királyai között szerepel a sumér királyok jegyzékében: "Etana, a népek pásztora, aki az égbe is feljutott, aki minden országban szilárdná tette hatalmát, 1560 évig uralkodott; fia Balih pedig 410 éven át ült apja trónján."

"Etana király volt Kis városában — írja a Gilgames c. kötet bevezetője, — ahol a vízözön után először alapítottak államot az emberek. Az eposz Etana legendás történetét örökíti meg. A bevezetés a királyság égi eredetét mondja el, majd a kígyó és sas - keselyű barátságáról szól, amelynek sok viszontagság után az lett a vége, hogy a sas szárnyaszeget-

ten egy gödörbe került. És most kezdődik Etana története. Etana boldog király lehetne, s még sem az: felesége nem szül neki utódot, s így attól fél, hogy neve dicsősége elvész halála után. Samashoz fohászkodik: Samas — a Nap — mindent lát: hátha segítene? Samas segít is: a Sas sorsát azért intézte ilyen furfangosan, hogy Etana az ő szárnyain de saját érdeméből kerüljön majd az égbe. Kis királya meggyógyítja a sast, és elindulnak: — fölfelé szálltukban Etana rájön a távlat törvényére. Az égi kapukon, alázattal, vagy ravaszsággal, de átjutnak szerencsésen. A varázsfüvet, mely termékennyé tenné Etana feleségét, Istár istennő, a szerelem és a szülő asszonyok védnökének trónja alól kell ellopni, éber oroszlánok karmai mellől. A sas röpködésével magára vonja az őriző oroszlánok figyelmét, s Etana közben bizonyára hozzájutott a vágyva vágyott fűhöz. A töredékes szöveg már csak zuhanásukat írja le, majd teljesen megszakad, de a királyok jegyzékéből kiderül: szerencsésen visszajutottak, Etanának fiat szült felesége, és Kis királyának nevét örökre megtartotta az emlékezet... A kígyó és a sas barátsága egyébként a mezopotámiai kultúrával érintkezésbe került népeknek mesekincsébe is átment, a görög Arkhilokhosz, Aiszóposz, Arisztophanész őrizte meg változatait, de kimutatható a szankszrit, szír, örmény mesekincs jövevény elemei között is. Ezek útján keleten és nyugaton egyaránt elterjedt. Az Etana - eposz csúcspontja, nagyjelenete Kis királyának utazása az egekbe, a gödörből kimentett sas hátán. E motívum minden kétséget kizáróan folklorisztikus gyökerű...” (73., 311-12. old.).

Mindenhez azonban hozzá kell tennünk, hogy az Etana hősköltemény sok részlete is megőrződött a magyar mesevilágban. Vagy pontosabban oda szorították le a későbbi történetírók, akik között voltak olyanok, akik a haladást vélték szolgálni azzal, hogy a nép ősi történetének egyes adatait őrző mondák és regék elemzését elhanyagolják. A gyógy-ír Csaba mondájában, az oroszlánok között vendégeit fogadó király Szent István legendájában, a sas illetve turulmadár szerepe az ősmagyar eredetmondában, Emese álmában stb., ma már bizonyíthatóan az Etana történet nyoma a magyar mesevilágban.

*Gyűlésbe gyűltek a tündérek.
A nagy angyalok, a sors teremtők,
meghányi-vetni ország dolgait,
gyűlésbe gyűltek.
Ők teremtették a négy világszférát,
Ők szerettek törvényt, jogot, szokást.
Mert az Igigik gyűlöltek az embert
s ha rajtuk áll, bizony, csak kis időig
élhetett volna ez a földi nép.
Akkoriban a jámbor emberek
nem emeltek maguk fölé királyt,
Se korona, se gyöngydiszes süveg,
se drágakővel kirakott jogar
nem pompázott, se szentély nem magaslott.
Az égtájak is még egybemosódtak.
Hét isteni bölcs a menny kapuit,
a felsőbb világok bejáratát
őrizte a földiek ellenében.*

*Idők telvén tűntek az Igigik.
Az Igigik a városból kimentek.
A korona, a gyöngy-diszes süveg,
a drágakővel kirakott jogar,
a pásztorbot akkor mennyben hevert még,
mennyben hevert, Anu számolya mellett,
Istár vala a város pásztora,
királyait is ő szemelte ki.
pillantásaival téreit kutatta.
Enlil meg az ég rendjére ügyelt,
Majd a királyság leszállott az égből.*

*Az istenek tervezték el a várost,
ők rakták le kőalapjait is.
Az istenek tervezték el a szentélyt,
ők rakták le kőalapjait is.
Légyen a város az ember karámja,
légyen a város puha fészek!
Légyen a király népe őrizője,*

*légyen a király derék gazda!
Etana légyen az építőmester,
a kormánypalcát ő tartsa kezében!*

*Szól a kígyó a keselyűhöz:
"Kenyeres pajtások lehetnénk!
Kötsz e velem cimboraságot?"
A keselyű: "Már hogyan kötnék!
All a szavam, szent a barátság —
ki megtöri az is gazember!
Bűne az égre kiált
s az isteneket földühíti!"*

*"Rajta hát!" — így kiált a kígyó —
"de mielőtt még útra kelnénk,
esküdjünk meg a föld nevére
és a hős a fénylő Samasra,
hogy soha rá nem szedjük egymást —
különben Samas átka sújtson:
gyors fegyverként, fürge hurokként
érjen utól az Isten átka!"
A föld lett esküjük tanúja...
Fölkerekedtek, útrakeltek
s a hegy hátán végigvonulva
egy sziklaszálon meglapultak.
Szép rendben múlt az első nap.
Előbb a keselyű vadászott:
vadbikát, vadszamarat ejtett.
Közös a konc, zabál a kígyó;
jut a dögből a kígyófiaknak.
Azután a kígyó vadászott:
hegyi kecskét, gazellát ejtett.
Közös a konc — zabál a keselyű;
jut a dögből a keselyűfiaknak.*

*Harmadszorra a keselyű vadászott:
vadkecskéket, kosokat ejtett.
Közös a konc — zabál a kígyó;
jut a dögből a kígyófiaknak.
Negyedszerre a kígyó vadászott:*

*vadtyúkot, rókakölyköt ejtett.
Közös a konc — zabál a keselyű;
jut a dögből a keselyűfiaknak.
A döghústól a fiak nagyra nőttek,
karcsún, erősen röppentek fel.
Látván a sas fiai röptetését,
gonosz sóhajtást hallgat el szívében,
gonosz sóhajtás gonosz gondot forral:
a kígyó kicsinyeit ha megenné!*

*Idő múltán fiaihoz imígy szól:
"Fáj a fogam a kígyó-gyerekekre...
A kígyó gyanútlan szívű —
én pedig lebegek az égen,
kémlelem fészket közelítve,
majd lecsapok, mint barna villám,
s elragadom a fiókákat."*

*Kisfia, igen okos keselyűcske,
szóval mondja, fölfeleli a sasnak:
"Ne fald föl, édes jó atyácskám,
ne fald föl a kígyóporontyot,
ne zabáld meg, bármint kívánnád:
Samas átka, hidd el, utólér,
Samas hurka, hidd el, befog majd,
hurka, hálója, gyors csapdája —
mert Samas, lobbanván haragra,
a mészáros (bíró) karjával sújt le
s a bűnös elvész nyomorultul!"*

*Nem hallotta fia beszédét,
hallotta, de nem hallgatott rá:
lebegett az égen, kerengett,
majd lecsapott, mint barna villám
s elragadta a fiókákat.*

*Dél szívében megérkezett a kígyó,
zsákmány-húst hozott a fiókáinak.
Eljutván fészke pereméig,
a húst jóelőre ledobta*

majd maga is utána kúszott.
Körös-körül járt a setét helyen,
körömmel kapart, szemmel vizlatott,
hasztalan — kicsinyeit nem lelé.
Mígnem, keverve a fészek porával,
bőrük cafatjait találta meg.
A kígyó lerogyott és sírni kezdett,
sírván sirt, gyászolta gyerekeit.

Ijedtségéből felocsúdván,
kiáltott a kígyó Samashoz:
"Halljad, Uram velem mi történt!
Én meg a sas esküvel esküvénk
barátságot. Reggeltől délelőttig
állottuk is keményen a kötést —
ám dél felé fordulván az idő,
a keselyűt mohó vágy fogta el,
hogy kicsinyeim húsából egyék...
Felszállott, lebegett az égen,
kémlelte fészkem közelítve,
majd lecsapott, mint barna villám
s elragadta a fiókákat.
Istenem, Samas, kérve kérlek,
amivel vétkezett, a rosszat,
bosszuld meg rajta ezerszeresen!
Hálód a föld, csapdáid az ég,
a közel és a messzeség —
orcád elől a gonosz hova bújhat?
Lám, a gonosz - csont Zu madár is,
ki megrablá isten-barátját,
a sorstáblákat elragadván —
méltán bűnhődött nagy bűnéért!"

Szóra nyitva fölséges száját,
eképpen szólott Samas a kígyóhoz:
"Kígyóm, kerekedj föl, kelj a hegyen át,
vadszamar tetemét túlنان megtaláld,
lyukaszd át oldalát, horpaszába fúrj,
belsejében üss tanyát!
Leszállnak az égi madarak,

hogy faljanak a vadszamar dögeből,
leszáll a keselyű is...
Se lát, se hall falánk dühében.
Nekiesik a húsnak, ide-oda rángatja, tépi
s az inas-horgas külsők után egyre jobban
a csupa hús, csupa iz belső részekre vágyakozik.
Csőrével ásva gödröt, mind mélyebbre merül a rejtett
részek vér setétjén —
midőn melléd ér, ragadd meg a szárnyát,
szárnyát ragadd meg, törjed is le többől,
törjed le többől, zászlait szakítsd el,
szakítsd el, hogy hulljon az evezőtoll,
törjön, szakadjon, hulljon szárnya-karma...
Meztelenül dobod be akkor
egy mély verembe, hadd pusztuljon
éhen-szomjan a gonosz ottan!"

Útnak ered a kígyó, hegyen átkel,
vadszamar tetemét túlنان megtalálja,
horpaszát fúrja, oldalát lyukasztja,
belsejében üt tanyát.
Leszállnak az égi madarak,
hogy faljanak a vadszamar dögeből.
Ha tudta volna az a keselyű,
hogy balsorsát eszi a hússal,
bizony le nem száll...
Am ő száját szóra nyitotta
s imígyen szólott fiókáihoz:
"Fáj a fogam a vadszamar húsára!
Rajta fiaim, a dögre lecsapjunk!"

Kisfia, igen okos keselyűcske,
szóval mondja, fölfeleli a sasnak:
"Ne csapjunk, édes jó atyácskám,
ne csapjunk a szamar dögére!
Bizony, üreges belsejéből
A kígyó les ki!"

Nem hallotta fia beszédét,
hallotta, de nem hallgatott rá;

lebegett az égen, kerengett,
majd lecsapott, mint barna villám;
szállott a dögbe ...

Se lát, se hall falánk dühében,
Nekiesik a húsnak, ide-oda rángatja tépi,
vájja elejét, bontogatja végét,
csőrével ásva gödröt, mind mélyebbre
merül a rejtett részek vér-setétjén —
kigyó mellé ér, az ragadja szárnyát,
szárnyát ragadja ... Könyörög a kondor:
"Kegyelem! Többet vőlegény sem adhat
jegyajándéku, mint én, ha elengedsz!"
Szóval mondja, fölfeleli a kigyó:
"Mit mondhatnék Samasnak, istenemnek,
ha futni hagynám az ellenem vétőt?
Te bűnöd is az én fejemre szállna,
hálója redm hullnék, rossz bírara!"

Szárnyát ragadja, le is töri töből,
letöri töből, zászlait szakítja,
szakítja, hogy hulljon az evezőtoll,
törjön, szakadjon, hulljon szárnya-karma ...

Meztelenül dobta akkor
egy mély verembe, hadd pusztuljon
éhen-szomjan a gonosz ottan!

Könyörgött a kesely naponként
Samashoz, szavát igyen szabva:
"Uram, hát meg kell halnom itten?
E mély veremben elemésztesz?
Könyörgök, tarts életben engem,
neved örökké magasztalóját!"
Mondá Samas a keselyűnek:
"Gonosz vagy szíved gyökeréig!
Vétkeztél az istenek ellen,
halálos bűnnel megbántottál —
halj hát, ne halljak többé rólad!"
Majd így szólott: "Én magam ámbár

en-jobbommal meg nem segítlek;
mégis, imé — egy embert küldök,
hogy kézenfogva megragadjon.
Az ember, kit küldendő leszek,
kivon majd a veremből!"

Etana pedig szóra nyitja száját,
naponként igyen könyörögvén:
"Samas, juhaim legjavát fölélted,
földdel itattad báránykáim vérért;
féltem Istenemet teljes szívemből,
tiszteltem a halottak szellemét;
füstáldozataimat elfogadták
az igazlátók és lemészárolván
birkáimat, egy istent ki nem hagytak!
A te szent szádból hallassék, Uram!
Add nekem a biztos nemzés fűvét,
vedd le rólam terhemet, fiat adjál!"

Szóra nyitva fölséges száját,
imígyen szólott Samas Etanához:
"Kelj útra, vonulj át a hegyeken!
Ha mély vermet látsz, hajolj fölibé:
verem zugában keselyű halódik.
A keselyű majd megmutatja neked
a szaporodás éltető fűvét!"
Útnak ered Etana, hegyen átkel,
mély veremnek gödrét túlhan megtalálja.
Megtalálja gödrét, hajol fölibé:
gödör zugában keselyű halódik.
Szól a keselyű, kérdezi az embert:
"Hol jársz te itt, ahol madár se jár?"

Szóval mondja, feleli Etana:
"Téged kereslek, ó, saskeselyű!
Add nekem a biztos nemzés fűvét,
vedd le rólam terhemet, fiat adjál!"

Etana akkor bölcs Samas szavára
kezébe fogott egy madárfiókat

s lépett a keselyűhöz.
Elvette a madárfiókot,
szőröstől-bőröstől lenyelte
s így szólott a sas Etanához:
"Etana! Te vagy az élők királya!
Adományod is királyi ajándék!
Szerezz ennem, könyörgök, ha lehet még,
hogy minél előbb új erőre kapjak —
azután pedig húzz ki a gödörből!
Meghálálom: örököszt szerzek
nevednek és dicséretekkel
magasztallak, amíg csak élek!"

Szóra nyitja száját, eképpen
válaszolt Etana a sasnak:
"Ha kiragadlak a halálból,
élő sírodból föl-kihúzlak:
bizony, akkor te is segíts meg,
gyámolóm légy nagy-nagy bajomban!"

"Megszerzem a biztos nemzés fűvét!"
Hallván e szót Etana, sebbel-lobbal
homokot söpör, bozótot tép:
a sas mély gödrét hogy feltöltené.
Félig-meddig sikerül is neki.
Hálót dob a sas karmai elé:
kesely a háló csücskét megragadja,
de bármint csapkod, bármint vergődik,
felkapaszkodni még sincs ereje!

Etana másodszor is megkísérli:
hálójával, hogy a sast föl-kihúzná.
Kesely a háló csücskét megragadja,
de bármint csapkod, bármint vergődik,
felkapaszkodni még sincs ereje!
Etana végül két kezét kinyújtotta,
úgy húzta ki a kondort a gödörből.

Nyolc hónapig kínoztatott a gödörben.
Mikor utolsó napja is letellett,

hatalmasan jóllakott s oly erőre
kapott, mint az ordító himoroszlán.

Fölemeli szóra száját s eképpen
szól mostan a keselyű Etanához:
"Barátom vagy s barátod vagyok én!
Bármit kívánj — örömet teljesítem!

Fölragadlak Anu egébe.
Megszerzem a biztos nemzés fűvét.
küszöbére leborulok majd;
Anu, Enlil és Éa kapujának
Szin, Samas, Adad s Istár ajtajának
zárát megnyitom varázsigeimmal;
körülnézek és a porban odakúszom,
hol Istár trónol, a gyöngy-diadémú!

A trónszék felhágója mellett
hímoroszlánok heverésznek.
Előttük én szárnyat rebbentek,
tollat borzolok, mintha félnék,
s hogy figyelmüket megkötözsem,
föl-lefutok szárnycsattogással!

Szóval szól a keselyű Etanához:
"Induljunk, föl, Anu egebe!
Mellemre feszítsd melledet,
fogóddz két szárnyamba,
oldalához nyomd oldaladat!"

Mellére feszítette mellét,
szárnya zászlajába fogódzott,
oldalához nyomta oldalát.
Magsúlyosbodott terhe a keselyűnek.

Repült a sas kétszer két óra hosszat,

ily szóval szólott akkor Etanához:
"Nézz le barátom: milyen lett a föld?
Tekintsd a tengert Ékur partjain!"
"A föld, barátom, hegységhez hasonlít.
A tenger meg távoli vízeséshez."

Repült a sas kétszer két óra hosszat,
ily szóval szólott újfönt Etanához:
"Nézz le barátom, milyen lett a föld?
Tekintsd a tengert Ékur partjain!"
"A föld, barátom, erdőhöz hasonlít.
A tenger meg: hegyi tavacska."

Repült a sas kétszer két óra hosszat,
ily szóval szólott végül Etanához:
Nézz le, barátom: milyen lett a föld?
Tekintsd a tengert Ékur partjain!"

"A föld, barátom, ugarhoz hasonlít.
A tenger meg: kicsiny kerti medence."
Följutottak Anu egébe,
Anu, Enlil és Éa kapujához.
Alázatos szívvel leborultak.

Igyen szól a keselyű Etanához:
"Induljunk, fel, Istár egébe!
Mellekre feszítsd melledet,
fogózz két szárnyam zászlajába,
oldalambhoz nyomd oldaladat!"

Mellére feszítette mellét,
szárnya zászlajába fogózott,
oldalához nyomta oldalát.
Megsúlyosbodott terhe a keselyűnek.

Repült a sas kétszer két óra hosszat,
ily szóval szólott akkor Etanához:
"Nézz le barátom: milyen lett a föld?
Tekintsd a tengert Ékur partjain!"
A föld, barátom, kunyhóhoz hasonlít,

A tenger meg: víztartó kerek dézsa."

Repült a sas kétszer két óra hosszat,
ily szóval szólott újfönt Etanához:
"Nézz le, barátom: milyen lett a föld?
Tekintsd a tengert Ékur partjain!"
A föld, barátom gyöppágyhoz hasonlít.
A tenger meg kenyérkosárhoz."

Repült a sas kétszer két óra hosszat,
ily szóval szólott végül Etanához:
"Nézz le, barátom, milyen lett a föld?
Tekintsd a tengert Ékur partjain!"

"Néznék, barátom — nem látom a földet
Tekintenék, eltűnt a tenger is!

Allj meg, állj meg, te barna keselyű,
hadd térhessek vissza a földre!"

—————
Zuhant akkor kétszer két óra hosszat
Etana és vele zuhant a keselyű is. —

Zuhant újfönt kétszer két óra hosszat
Etana és vele zuhant a keselyű is

Zuhant végül kétszer két óra hosszat
Etana és vele zuhant a keselyű is.
Harmadszorra Anu egébe
vágódtak —————
————— összezúzta
—————

A hősköltemény jelenlegi szövege egy óbabilóni, egy kö-
zépasszír és két újasszír kiadásban található meg. Első olva-
sásra észrevehetően két főrész összedolgozásából állt elő. Az
Etana elbeszélés magán viseli az őszinte, egyszerű, sőt me-
legszívű ember érzés-és gondolatvilágát és keresetlen elő-
adásmódját. Mintha pásztoreMBER meséjét hallgatnánk az

éjszakában a tűz mellett ősi időkről. A második rész, a keselyű és a kígyó története, mesterkélte, keresett kifejezések mellett a szadizmus határát súrolva részletezi az "ezerszeres" büntetést. Igaz, a sas vétkezett, de még az elbeszélés szerint sem kínozták meg — éhsége csillapításából — a kígyófiókákat. A kígyó viszont maga tette meg magát bírónak Isten helyett és az ítéletet is ő hajtotta végre határtalan kínzást okozva: összetépve, kifosztva, mezítelenül magára hagyja áldozatát, aki pedig jóvátételt ígért. Ez a rész, mely a babiloni szellem vonásait világosan felismerhetően viseli magán, egyike a legősibb jellemrajznak, amit később majd a babiloni Talmud sok kegyetlen, embertelen részletében figyelhetünk meg — az "igazságszolgáltatás" köntösébe elrejtve. A két résznek külön-külön élete több vonalon nyomon követhető. A magyar népmesébe is túlnyomóan csak az Etana-történetet tartalmazó, ősi, sumér részlet került be. Páratlanul értékes művészi ábrázolását is a nagyszentmiklósi Attila-edényeken bírjuk.

IV. A vízözön

"Gilgames, az egész folyóközi hitvilág legnagyobb hőse, a monda szerint Uruk királya volt — mondja a Gilgames c. kötet magyarázó szövege, — a királyok jegyzéke a vízözön utáni második állam egyik uralkodójaként tartja számon; ő maga százhuszonhat, fia harminc és fiának fia tizenöt évig uralkodott — e jegyzék szerint — Uruk népe felett. Gilgamest Aruru, a sorstereítő istenasszony formálta; kétharmad része isteni volt. Isteni része sarkalta őt újabb és egyre nagyobb vállalkozásra: ez ösztökélte, hogy az *élet* és a *hír* örökkévalóságát keresse.

Urukban zsarnoki igába fogta a népet, mindenkit az épülő falakra terelt. A nép lázong, panaszkodik, segítségért könyörög az istenekhez. Anu meghallgatja az emberek imáját és új parancsot ad Arurunak: Gilgames párját is formálja meg, erőben és bátorságban vele fölért, hadd mérkőzzenek ők ketten. Enkidu állatszerű lényé éppen ellenpárja a bölcs és tudós Gilgamesnek..." (Gilgames 1966: 86. l.)

A megmérkőzés után Gilgames és Enkidu jóbarátok lesznek. Sok kalandjukat beszéli el a hét első tábla, melynek végén Enkidu meghal. Gilgames siratót mond barátja felett, majd sírva bolyong a pusztában. Egyre szomorúbb lesz, ha arra gondol, hogy neki is meg kell halnia. Feleletet akar kapni az élet és halál kérdésére. Eszébe ötlik, hogy Ut-napistim hajdan, a vízözön idején örök életet kapott ajándékba. Kérésére indul mignem, amint a kilencedik tábla leírja, megtalálja. Meghallgatja a tanítását, miközben Ut-napistim elmondja a vízözön történetét is (XI. tábla). A befejező tizenkettedik tábla eredetije egy jóval korábbi sumér nyelvű eposz második felének fordítása. "A sumér szöveg első része így szól: Röviddel a világ teremtése után a déli szél kitépett egy növényt az Eufrátesz partjáról. Istár a növényt Urukban ültette el, talán éppen saját szent ligetében. Fáját majdan ágygyá és székké akarta faragtatni. A palántát Gilgames óvta és gondozta; Istár hálából neki is ajándékozta, mikor már fává terebélyesedett, Gilgames varázsos hatalmú dobót és dobverőt készített belőle. Egyszer azonban a tárgyak az alvilágba hullottak alá; Gilgames jajgatni tudott csak: "Ó én

varázsdobom, ó, én varázsdobverőm.” — Innen már követi a sumér eposzt a XII. tábla újasszír szövege. Enkidu vállalja, hogy felhossa Gilgamesnek varázshatalma eszközeit. Gilgames hálával fogadja az ajánlkozást, s inti Enkidut: akkor térhet csak vissza, ha önmegtartóztatás, az élethez kötőző tárgyak feladása előzi meg útját, mert ha nem: halottként nyeli el az alvilág. Enkidu nem fogadta meg az intelmeket, nem is tudott visszatérni”.

Az eposz Gilgamesnek Enkidu szellemével folytatott beszélgetésével fejeződik be: “Az, aki hősként halt meg, becsülésben részesül. A halál után is csak az jut kivettetésre, csak az semmisül meg igazán, aki élőként sem volt méltó arra, hogy éljen.” (Gilgames 1966: 159-160. 1.)

Ut-napistim így mondja el a vízözön történetét Gilgamesnek az eposz XI. tábláján:

”Titokba avatlak be! Rejtett tudásába az isteneknek!
Halandó fül még soha erről nem hallott — ezért jól figyelmezz!
Az Eufrátesz-menti város, Surippak, régi kövön épült —
ős-időktől az istenek kedvelt helye volt ez a város!
De hiszen ismered bizonynyal, s kár is rá több szót vesztegetnem.
Elég ennyi: ott éltem én is, gazdagság nyűgén vonszolódva
s mai napig is ott lakoznék, ha nem történik, ami történt.
Am özönvizet támasztaniok tetszett akkor az isteneknek...

Gyültek az istenek tanácsba: főhelyen Anu atya trónolt,
fényesen, mint királyhoz illik: jobbán a bajnok Enlil, balján
Ennugi ült, a vizek őre s szemben velük, parancsra várva
gyorslábú Ninurta tanyázott, égi szózatok hívívője.
Lobogószemű Éa isten tanácsot ült ia-fiával,
tanácsot ülven, határoztak. Éa nádkunyhóba kiáltott:
”Kunyhó, nádkunyhó, nádkunyhó-fal — nádkunyhó, halljad,
fala, tudd meg!

Surippak férfia, te jámbor! Ubar-tutu bölcs fia! Bontsd te
az ékes házat, melyben annyi sok öröm és gond vala részed;
bontsd le a házat mindenestül, építs erős hajót helyette;
bordája, árbóca megálljon, még ha ég és föld összedől is!
Építs hajót s vesd meg ezentúl — hiszen amúgyis elhagyod
majd —
vesd meg a birtoklás hatalmát, mely odakötöz javaidhoz,

vesd meg a házat, kertet, földet, ezt a múlandó gazdagságot
s keresd az életet helyette — életet mentesz a hajóval!
Gyűjts egy - párt az élő fajokból, hogy majd a k k o r magjuk
ne vesszen!

Pontos mérték szerint építsd meg a hajót: se széle, se hossza
hajszálnyi nem térhet el attól, amit veled parancsként közlök.
Ha elkészültél idejében, a szent tengeren horgonyozz le —
horgonyozz le és várj a jelre, mikor vitorlát bontanod kell!”

Hallván ezt, így szóltam Éához: “Uram én egyetértek azzal
amit akarsz, s nagyra becsülöm —
ám nem tudom, mit mondanék majd az utcámbeli embereknek.
sürgésem - forgásom ha látnák s kérdenék tőlem, hogy mi
készül?

S a vének gyülekezetében a kérdezőknek mit felelnék?”

Uram szóra nyitotta száját s szólójához, hozzám ekként szólt:
”Emberfia, ezt mondd, ha kér ... Úgy látszik, Enlil

megneheztelt
redm, többé nincs maradásom városotokban — mint szögezném
tovább Enlil földjére arcom, ha már Gazdám haragja üldöz?
Öseim - látta földre térek, a tenger partján megtelepszem,
ott lakozom majd Éa mellett, ki uram és pártfogóm lézen!
Ne féljete, csöstiül hull áldás reátok, ha elmegyek innét;
szerencse szerencsébe botlik; azt se tudjátok már a végén
mit is kezdjete ö z ö n é v e l: madarak, halak sokasága
nyüzög a légben, a vizekben — hát még ha búzaszem-esővel
paskol egy szép napon reátok a sötétedés fejedelme...”

Mihelyt a reggel fénye feljött, tenni kezdtem Éa parancsát.

Négy napom telt el házbontással, négy éjszakám telt
rombolással,
hajóm hosszát és szélességét ötödnápra végre kimértem.
Falát százhusz rőfnyi magasra parancs szerint felvonnom kellett,
szintügy százhusz rőf széle - hossza. Elgondoltam a hajótestet
s pontos terv szerint lerajzoltam.
Hat fedélzetet választottam el rajta, mindegyikét hét-hét részre
osztottam.

Padozatát kilenc részre kerítém. Oldalára evezőket kötöttem.
Árbócrúdnak való szálját kerestem s reá csomóztam a vitorlát.
Hat órjas-mérték szurkot rakattam fel a főzőkemencék falára,

három órjas mérték szurokkal belsejüket erősítettem.
 Tapasztott kosarakban három órjas - mérték olajat vittek,
 keskeny pallón mind föllebb-föllebb lépve, a rakodómunkások.
 Egy órjas - mérték olajjal a réseket sorra betöltöttük;
 két órjas - mérték olajat meg a hajóácsok igényeltek.
 Az állványon fáradozóktól nem sajnáltam italt, sem ételt:
 szomszágukat szőlőlével, sörrel és musttal oltogatták;
 éhségüket elverni nyárson egészben forgatták a birkát,
 sörére hízott tulkot, szárnyast s amit kívántak, azt ehettek.
 Mézzel - borral folyó menyegző volt fölkelésünk, nyugovásunk:
 éltünk, mintha örökös ünnep — újesztendő hajnala volna.
 Kinyitlattam a kincsetérő kenettel töltött szelencéket
 s megengedtem, hogy bárki szolgám kezét beléjük helyezhesse!

S bár mulatozva, könnyű kézzel építették, a hajó mégis
 elkészült rendelt idejére...
 Veszködve, sok nagy mesterséggel azután vízre bocsátottuk;
 kötelekkel, görgőrudakkal igazgattuk lefele - útját
 végül kétharmad magasságig merült el, a tengerbe jutván.

Akkor gondosan összeszedtem arany-ezüst marhámat s minden
 mozdítható vagyonomat s szolgálommal reárakattam.
 Egy-egy párt az élő fajokból rekeszes belsejébe zártam
 s én magam is, rokonsággal s nagyszámú kedves
 emberemmel,

szolgákkal és kézművesekkel odaköltöztem a hajóra.
 Gondom volt rá, hogy egyetlen hasznos ipar ki ne maradjon!
 Zsírfolásig terhelve állott a bárka, melyet építettem:
 a ketrecbe zárt him - oroszlán árnyékában bárányka béget,
 vadbika horkan, nyála csordul, mellette megkötözött lábú
 keselyű vergőlődik, szárnya a hajót csaknem felröpíti!

Samas, a fény hatalmas Őre, jóelőre közölte velem:
 "Ha majd búzaszem - esőt hullat a sötétedés fejedelme,
 szedd föl akkor gyorsan a horgonyt s menekülj messze a
 hajóval!"

S amint Samas megjövendölte, egyszer búzaszem-eső hullott.
 Néztam az ítéletidőt, mely Surippak végét jelentette
 s láttára félelem fogott el. Házam népét körübém gyűjtve
 elvonultam a fedélzetről s Puzur amurri kapitányra

bíztam a hajó vezetését...

Mikor a hajnalfény felizott, az ég aljáról barna felhő
 kúszott föl egyre magasabbra. Adad isten mennydörgött
 abban.

Sullat és Hanis gyors futárként száguldottak előtte, rémes
 kiáltással jelezve jöttét. Irragál cölöpöket tépett,
 Ninurta gátakat szakított s az Anunnakik fölemelték
 a pokol - sercegésű fáklyát, hogy az országot láng eméssze!
 Adad dühe, dübörgő hadként, mind magasabbra kúszva,
 rontott
 a fény tornyos bástyáinak, s bármily erős falak fogadták
 végül mégis az ármány győzött — cserépként összetört az
 ország...

Álló napig zúgott-morajlott a déli szél, sziklákat döntött,
 sarkát a víz szügyébe vágta s korbácsával habosra verve
 addig üzte - hajtotta, míg csak ágaskodva a hegyre nem tört.
 Zilált sörényű harci ménként szembeszökve, vadul sodorva,
 hullám zúdult az emberekre, akik lentről mindegyre följebb
 szöktek az ár elől s a csúcson tehetetlenül megrekedtek.
 Fojtó gőzök léptek el őket; olyan sötét volt, mint a zsákban;
 a fellegtől és szélzúgástól nem látták, nem hallották egymást
 s oly sűrű homály takará el a földet, hogy az istenek se
 tudhatták, mi történik ott lenn...

Ég - föld szakadt s már nem maradt hely, biztonságos, az
 isteneknek,
 ők is lentről mindegyre följebb szöktek az ár elől az égen
 s végül jutván Anu egébe, tehetetlenül megrekedtek —
 reszketve összekuporodtak, mint kutya, a falhoz lapulva.
 Közéjük kuporodik Istár, szülőasszonyként hanykolódik,
 jajgat az isten - úrnő s ekként kiált föl kinban a széphanjú:
 "Mindaz, ami élt, azért romlik omló sárrá, bomló agyaggá,
 mert én magam gonoszat szoltam égiek gyülekezetében!
 Hogy is vihetett rá a lélek, szörnyűséget mért is akartam,
 hogyan szavazhattam igennel, mikor az ítéletet hoztuk?
 Hiszen én szültem őket, én, én! S döglött halporontyokként
 összeütődnek most a tengerárban!..."

Az istenek és Anunnakik vele együtt sírnak - zokognak,
 fejük gyászban mellükre csügged, ajkuk megvonaglik a kintől.
 Hat napon s hat éjen át tombolt a déli szél s a dühöngő ár

elmosott mindent, ami élő; elpusztította az országot.
Hetednapon elült az orkán, a tenger vize visszagördült
medrébe s nem hullámozott többé — végeszakadt a vízözönnnek!

Kikémleltem hajóm nyílásán; láthattam a szélcsönd derűjét
azt is, hogy bomló televénnyé változott, ki még nem is oly rég
örömben s gondban sürgölődött... Mint lapos tető, a mezőség
épp olyan kopasz és sivár volt. Sehol, sehol, semmilyen élő!
Megnyitottam az ablaktáblát; erős fény szemembe vágott.
Akkor a földre hanyatlottam, alig bírtam elvánszorogni
a nyílástól, sajgó szememből a könnyek arcomra lefolytak...

Szárazföldet kutattam később s a tenger sima szemhatárán
— a tizenkettedik rovásnál, amint a kapitány lemérté! —
Sziget emelkedett előttünk — Niszir hegyéhez ért a bárka.

Ütödtünk a Niszir hegyéhez s az megakasztotta hajómat —
első napon, másodnapon csak áll egyhelyben, nem jut előrébb,
harmadnapon, negyednapon csak áll egyhelyben, még nem is
moccan,
ötödnapon, hatodnapon csak áll egyhelyben, levert cövekként.
Midőn a nap hetedszer szállott Niszir hegye fölé, fölébünk,
egy galambfiat eleresztek: hadd röpjön, amerre tetszik!
Elszállott a galamb, kerengélt és nemsokára visszafordult.
Sík víz borította a földet — pihenőhelyet nem talált még!

Midőn a nap nyolcadszor szállott Niszir hegye fölé, fölébünk,
egy fecskefiat eleresztek: hadd repüljön, amerre tetszik!
Elszállott a fecske, kerengélt és nemsokára visszafordult.
Sok víz borította a földet — pihenőhelyet nem talált még!

Midőn a nap tizedszer szállott Niszir hegye fölé, fölébünk,
egy hollófiat eleresztek: hadd röpjön, amerre tetszik!

Elszállott a holló, kerengélt s mind távolabbra tűnt előlünk.
Károgott, kapirgált, szemet lelt — nem fordult vissza soha többé!

Kibocsátottam mind az élő, hadd fusson szét, amerre tetszik
s fajbelijével párosodván, népesítse újra a földet!

Azután a Niszir hegy ormán máglyát raktam s kost s bakot ölvé

égő áldozattal fizettem az isteneknek életünkért.
Hét s megint hét kötállal raktam a földre áldozati ételt
s ajándéku nádat, cédrusfát s mirtuszt füstöltem uraimnak.

Fölszállott a füsttel az illat, föl az istenek trónusáig
s az égiek sűrű rajokban gyültek az áldozat helyére.
Belépett az isteni-úrasszony, Istár, a láng s füst udvarába
s fölemel egy csörrenő ékszer, melyet Anu az ő kedvéért
készített hajdan s szólt eképpen: "Ti istenek, amint ez ékszer,
e lazurkövűt nem felejttem — minthogy mindig nyakamon
hordom! —

úgy nem felejttem azt a percet, amidőn balul határoztunk!
Gyűljenek az égő máglyához az égiek mind-valahányan,
seregelenek, mint madár-zaj, ízlelgessék a hála füstjét —
de Enlil ne legyen közöttünk, mert Enlilt nem illeti hála:
Ő készítette ezt a romlást, sarkallva szeszélyes haragjától,
ő szórta dögölt halporontyként tengerbe az emberi fajtát!"

Midőn Enlil, a haragvó úr megérkezett s vizen a bárkát
észrevette, szörnyen felbőszült s az istenekre így kiáltott:
"Akárki is hajózott rajta — bizonynyal túlélte a romlást! —
Holott megmondatott: egyetlen lélek sem maradhat meg élve!"

Ninurta, a gyors lábú isten, égi szózatok hirtvivője
ekként felel bajnok Enlilnek: "Éán kívül, akad-e köztünk
egyetlen is, tervekhez értő? Vajon ki más tudhatott volna
efféle dolgot kieszelni?"

Előre lép Éa s keményen szemébe vágja hős Enlilnek:
Enlil, te bölcs tanácsú isten, bátor bajnok hírében állasz —
ám nem értem, miként tehetted, amit tettél az ember ellen?
Aki bűnös, hadd hordozhassa bűne súlyát, vezekelhessen;
aki vétke, megbánva vétkét, könnye árán megtisztulhasson!

S miért kellett mindet megölnöd? A bűnös lakolhatott volna
özönvíz nélkül — ha orozslán tör reá s darabokra tépi;
a bűnös lakolhatott volna özönvíz nélkül — ha farkas ront
reá s befalja mindenestől; a bűnös lakolhatott volna
özönvíz nélkül — ha éhségtől elgyöngülve, holtan rogyik le;
a bűnös lakolhatott volna özönvíz nélkül — ha Irrának

döghalált hozó szele éri...

Ami engem magamat illet; semmi titkot ki nem fecsegetem,
csupán e g g y e l, a legméltóbbal láttattam jósdalmot, hogy
az emberi nem ki ne haljon! A derék hajós, Ut-napisti,
imé, tanácsot vár mitőlünk!"

Így Éa. Szavára megenyhült Enlil s a fedélzetre lépett:
kézenfogva, a szárazföldre vezetett, háznépemmel együtt.
Midőn a süppedékes partot érintette újra a lábunk,
asszonyommal előbbre intett, letérdeltetett a fövényre,
szorosán mellénk állott s mindkét kezét fejünkre téve, áldást
mondott reánk, azután fenn kiáltá, hogy mindenek hallják:
"Ember volt eddig Ut-napisti, embermódra küzdött, törődött —
mostantól asszonyával együtt hozzánk, istenekhez hasonló!
Lakozzék távolban ezentúl, a folyamok torkolatánál!"
Magasba ragadtattunk máris, vitettünk a levegő-égben
s a folyamok torkolatánál tétettünk le, távoli földön...

(Gilgames 1966: 148 - 154, XI. tábla.)

Ez a szövegrész újasszír táblán maradt fenn és szemmel láthatólag késői, kibővített, költői eszközökkel feldíszített részletező epikus mű. Minél ősbibb töredékeket vizsgálunk, annál inkább megközelítik a szövegek az egyszerű, keresetlen, hiteles elbeszélés jeleit. Az isten-fogalom tisztultabb, az egyetemes emberi büntudat annál határozottabb.

A szövegmagyarázat lényegét a következőkben foglalhatjuk össze. A mezopotámiai vízőzön - mítoszok a sumér epikus irodalom klasszikus korából maradtak ránk. A sumér epikában valószínűleg önálló kompozíció foglalkozott Ziusudra megmenekülésével és az emberiség pusztulásával. Az akkád irodalom első klasszikus korszakában, az óbabiloni korban, a vízőzön - mítosz az emberiség sorsát felölelő Atrahaszisz - eposz része volt. A Gilgames - eposz első akkád változatának, az "óbabiloni kiadás -"nak esetleg maga a vízőzön-történet nem is volt része, a szöveg legfeljebb utalt rá s a terjedelmes elbeszélés az Atrahaszisz - eposz mintájára egy

későbbi "kiadásban" került a XI. táblára.

A mezopotámiai irodalomtörténetírás különböző adatai, s újabban az újasszír szerző - katalógus szerint is az eposz szerzője egy bizonyos Szin - lequinninni(ja), aki kétségtelenül élő személy lehetett, írnok nemzedékek hosszú sorának számon tartott mestere és őse; adatainkból az valószínűsíthető, hogy a kassu kor utolsó időszakában, a mezopotámiai irodalmi élet újbóli fölvirágzása idején működött. Az akkád Gilgames - eposz azonban óbabilonai változataiban — századokkal megelőzte őt. Szin - lequinninni iskolájának bizonyára szerep jutott az eposz megőrzésében és átadásában; a mester azonban nem lehetett a mű szerzője, költője. Lehetőséges azonban, hogy az óbabiloni első "kiadás" átdolgozásában — egy "középbabilóni" változat megszövegezésében? — tevékeny szerepet játszott. E változat akkád szöveganyagon egyelőre nem mutatható ki teljes bizonyossággal, az eposz kisázsiai (hurrita és hettita) formái azonban következtetni engednek rá. Egy i.k.e. 2. évezredvégi második akkád "kiadás" képezhetette a hidat az egymástól igen távol álló óbabilóni és újasszír szövegek között; ez lehetett a kánonikus forma, amit az újasszír változat tovább módosított.

Gilgames történeti személy volt, a sumér királylistán szereplő ún. I. Uruk - i dinasztia ötödik tagja. Uruk, Mezopotámia egyik legjelentősebb és legrégebb városa, az i.e. 3. évezred elején Kis mellett az ország vezető politikai - katonai központja volt. Az Éanna ("An háza") nevű Anu - Istár szentély és a Kullab nevű település együttes területét körülvéző első fal akkor épült; az i. e. 2. évezred elejéről maradt ránk egy királyfelirat, mely a falat Gilgames alkotásának mondja. Az epikus tradíció szerint Gilgames Kis királya ellen küzdött; ennek a Kis - i királynak az apja egy rövid bekarcolt feliratot hagyott hátra. Gilgames korának az epikus tradícióból ismert szereplői tehát e hiteles felirattal a történetiség fényébe léptek.

Az i.e. 2. évezred második felében Gilgames alakja körül legendák alakultak ki. E legendákat rövidebb - hosszabb sumér epikus költemények tartották fenn; e kiséposzok az évezred vége táján nyerték el végleges írásos formájukat. Kö-

zülük az egyik Uruk és Kis küzdelmét, Gilgames győzelmét dolgozza fel. Más eposzok — valószínűleg összesen ötöt kell számon tartanunk — Gilgamesnek Huwawa elleni harcát, az égi bika legyőzését, Enkidu alvilágba kerülését és Gilgames halálát, tehát legendás - mitikus témákat énekelnek meg. Az i. e. 3. évezred végén Gilgamest istenként tisztelik és az alvilág egyik bírójának tartják.

Az óbabilóni korban Urukban a Gilgames-legendákat terjedelmes eposszá dolgozta át egy ismeretlen költő. Alapul a sumér kiseposzokat vette, de ezek anyagával teljesen szabadon bánt, és más sumér mitoszok motívumait is átvette. Költői önállósága és merészsége a küzdő, emberi életét kiteljesítő, a halhatatlanságra vágyódó ember jelképévé tudta emelni Gilgamest. Az óbabilóni eposz eddig hét töredékből ismert; ezek Enkidu történetét, Gilgames és Enkidu küzdelmét, Huwawa megölését, valamint Gilgamesnek a vízözön - hős lakóhelye felé vezető útját dolgozzák fel.

Az óbabilóni kor után az i.e. 2. évezredben keletkezett Gilgames - kiadásokról egyelőre nincs világos képünk. Mint említettük, föltételezhető egy új mezopotámiai akkád verzió megléte a kassu kor végéről. Talán ezzel állnak összefüggésben a hettita fővárosból, Boghazköyből, és — valamivel későbbi korból — Assurból előkerült akkád töredékek, amelyek mind az óbabilónitól, mind (noha kisebb mértékben) az újasszírtól eltérő szövegállapotot és szerkezetet mutatnak. A hettita birodalom területén az eposznak egy hurrita és egy hettita nyelvű fordítása átdolgozása is készült. Ennek szövegét is a föltételezett kassu kori kiadással rokoníthatjuk.

A közelmúltban Izrael területén, az ókori Megiddó ásatai során, egy (az újasszír változat VII. táblájának megfelelő) töredék került elő; valószínűleg ugyanehhez a "kiadás"-hoz tartozhatott, s lakóhelyére a mezopotámiai - egyiptomi kapcsolatok révén került el. Ugaritban is találtak Gilgames - töredékeket; ezek e pillanatban még kiadatlanok.

Az eposz legismertebb változata az újasszír, ún. tizenkét táblás kiadás. Ez a szöveg az eposz legjobban fennmaradt változata. Ninuában, Assur-ban-apli (699-629) könyv-

tárában mintegy tíz példányt őriztek belőle; e példányoknak száznál több töredéke vészelte át a könyvtár földulását i.k.e. 614 -ben, s került a múlt században G. Smith — a Gilgames eposz fölfedezője — és mások ásatásaiból a British Museumba. Az újasszír változatban került — sumérból fordítva — az eposz végére a 12. tábla; ekkor költötték a bevezetés sorait, s más helyeken — pl. a vízözön - történetben — is sokat változtattak az alapul vett (középbabilóni?) "kiadás" szövegén; megváltoztatták ritmikáját, nyelvezetét; újra - költötték, s eszmeiségét is átformálták.

Az újasszír "kiadás" nem volt kánonikusan véglegesített szöveg. Az i.k.e. VIII - VII. században ez a változat egész Mezopotámiában elterjedt; több töredéke került elő Assurban, Urukban, és legutóbb a szultántepei könyvtárból is. Babilóni irodalmi műhelyeiben az eposzt még az i.k.e. III. sz. utolsó harmadában is másolták!

Ezt követően azonban az eposz feledésbe merült. A mezopotámiai kultúráról hírt adó görög írók, mint Ktésziász, Bérósszosz, akik még első vagy második kézből származó értesültséggel rendelkeztek, nem a hősi epika, hanem a filozófiai tartalmú kozmogóniai mitoszok és az újabb történelem eseményei vagy kulisszatitkai iránt mutattak érdeklődést. A Gilgames - eposz az antikvitás írott anyagába jelenlegi tudomásunk szerint nem került át. Ailianosz elbeszélése Gilgames nevét fönntartotta ugyan (Gilgamosz formában), de a mitoszról már csak igen kusza ismeretei voltak. Később egy szír szerző, Theodor bar Kóni, még leírja Gilgames nevét, (gnmgws — Ginamgusz) — Ábrahám kortársának tartja, — ezután azonban évezredes hallgatás következik.

A XIX. század sumér régészeti fölfedezéseinek lázában kerül vissza az eposz az egyetemes emberi kultúra vérkeringésébe. 1872-ben fedezi föl G. Smith a British Museumban az első töredéket (a XI. táblát, a vízözön - elbeszéléssel.) A tizenkét táblás eposz ma már világszerte ismert. Teljes fordításai megjelentek francia, német, angol, orosz, dán, olasz, finn, grúz, ivrit (újhéber), holland, svéd, örmény, arab, cseh, török nyelven. Rákos Sándor 1966-ban megjelent nagylélegzetű költői vállalkozása eddig pár nélkül áll a világ-irodalomban. Műfordítása szükségszerűen az ún. "Gilgames

- harmónia" elveit követi: Assur-ban-apli könyvtárának szövegét veszi alapul, de ahol ez töredékes, ott az összefüggésbe illeszti más változatok részleteit. Vagyis nincs minden akkád nyelvű töredék lefordítva, csupán azok, amelyek többé-kevésbé kiegészíthetők a Ninua-kiadás nagyobb hiányait.

A soronkövetkező feladat az összes elérhető legősibb szövegek fordításainak egybefűzése. Ezek őrizték meg ugyanis a leghitelesebb elbeszélési módot, korrajzot, hitvilágot, néprajzi és történeti elemeket stb. (v.ö. Gilgames, 314-27).

V. A Nyelvezavar

Az ószövevségi Szentírás Noé fiainak nemzetségeit felsorolva megjegyzi, hogy "ezekből különültek el a nemzetek a földön a vízözön után" (Gen. 10, 32).

Ebben a felsorolásban Szém ivadéakai sorjában: Árfáxád, Sále, Héber, Fáleg, Reu, Szárug, Náchor, Táré egymás után. Táré fia pedig Ábrám, a későbbi Ábrahám, a kilencedik nemzedék. Tudjuk, hogy természettudományos kérdésekben a szentíró korának tudományos szintjén, sokszor a nemzeti hagyomány alapján beszél. Föltehető tehát az is, hogy a vízözöntől Ábrahámig még sok közbeeső nemzedék volt, de a szentíró csak a főbbeket említi (Gen. 11, 10-26).

Fálegről, tehát Szém negyedik, vagyis Noé ötödik ivadékaról megjegyzi a Szentírás, hogy "az ő napjaiban került felosztásra a föld" (Gen. 10, 25). Valószínűleg tehát az ő korába akarja helyezni a szentírási elbeszélés azt az eseményt, melyet "bábeli nyelvzavarnak" szoktunk nevezni. Erről következőképpen számol be a Gen. 11, 1-9:

"A föld ugyanis egyajkú és egyazon beszédű volt. Mikor azonban Keletről elköltöztek, Sennaár földjén egy mezőségre bukkantak s ott letelepedtek és mondták egymásnak: Jertek, vessünk téglát és égezzük ki tűzben. Azután felhasználták a téglát kőnek, az aszfaltot meg vakolatnak és mondták: Jertek, építsünk magunknak várost és tornyot, melynek teje az eget érje, hogy híressé tegyük nevünket, mielőtt elszélednénk minden földre. Leszállt akkor az Úr, hogy megnézze a várost meg a tornyot, melyet építettek Ádám fiai és mondá: Íme egy e nép és egyajkú az egész: ezzel az alkotással kezdik s ezentúl nem fognak elállani szándékaiktól, míg végre nem hajtják őket cselekedettel. Jertek tehát, szálljunk alá és zavarjuk ott össze a nyelvüket, hogy ne értsék meg egymás szavát. Eképpen el is szélesztette őket onnan az Úr minden földre s ők abbahagyták a város építését. Azért nevezték el tehát azt Bábelnek, mert ott zavarodott össze az egész föld nyelve s onnan szélesztette el őket az Úr minden föld színére."

A szöveg magán viseli a népies előadásmódot, az átha-

gyományozott őstörténet mítosz jellegét. Az ilyen történeti jellegű elbeszélések esetében is helyénvaló kihámozni a mítoszból azokat az elemeket, melyek mai ismeretünk összképébe hitelesként beilleszthetők. A Szentírásnak csak hit és erkölcsstanítás szempontjából van tévedhetetlen tekintélye, amikor megállapítható, hogy Isten akarja az emberekkel tanítását közölni.

Már maga a szentírási szöveg is elmondja, hogy a városépítésbe akkor kezdtek, mikor már tudták, hogy szét fog-nak széledni az egész földön ("mielőtt elszélednénk minden földre"). A kőművességet, a tégláégetést és a városépítés technikáját is már jól kellett ismerniök, mikor belefogtak az építőmunkába. A munkát Nimród szervezhette meg, aki-nek kezében volt Babel (Gen. 10, 9) és aki "erős vadász volt az Úr előtt". A vadásznép mint első városépítő nép mutatkozik be a Szentírásban "Isten előtt". Ez az utóbbi megjegyzés pedig az Isten előtt kedves vallásosságot emeli ki. Mindezeket a vonásokat nem nehéz megtalálni a nimródi hagyományokat őrző szittyák, szkíták életében, akik a nagy turáni síkságon (Tarim medence, Turkesztán) szervezett bi-rodalmukból áradtak ki később minden irányba. Hatalmas várakat, városokat építettek, de ugyanakkor megszelídítet-ték az állatvilágot és messze földeket bejártak lóháton és kocsival. Ezért a helytelen és félrevezető "nomád" kefejezés helyett tulajdonképpen a helyhezkött, szűklátókörű, földhözragadt néppel szemben "lovaskultúrájú" népnek vol-nának nevezendők.

Nem véletlen tehát az sem, hogy a bábéli nyelvzavar té-nyét a sumér irodalomban is megtaláljuk. Dr. Érdy M. (1968) közli, hogy "S. Kramer ismert sumerológus megfejtette 31 agyagtábla szövegét, melyeket 30 évvel ezelőtt ástak ki KISH sumír város romjai között. Jelenleg az oxfordi Ashmolean Museumban vannak. Ebben a leletben kb. Kr. e. 2000 év kö-rüli, a bábéli nyelvzavarhoz hasonló történet van leírva és a szöveg szerint Enki, a bölcsesség istene, valószínűleg egy másik isten iránti féltékenysége következtében "megváltoz-tatta" az emberek beszédét, mely eddig egységes volt. Az első hírt erről a Time Magazine 1967. március 31. száma kö-zölte."

Az emberek közötti bajok forrásaként tehát a sumér

mítosz-írnok tündérek (istenek) bűnét jelöli meg ebben az e-setben is. Teológiai szempontból helytálló a rosszat a sátán mesterkedéseinek tulajdonítani, aki az első bűnre is rávette az embert. Az ember is hibázott, — mint a bábéli történetben is: kevélységgel, engedetlenséggel, — de a nagyobb bűnös az, aki az embert rávette a bűnre: a csaló, a megtévesztő. Jó volna ismerni a teljes és a legősibb sumér szöveget, mely-ből talán kitűnne az is, hogy Enki tulajdonképpen csak meg-engedte, hogy gonosz tündérek az emberek közt nehézsé-geket, viszálykodásokat szítsanak.

A nyelv összevarodását: egymás számára érthetatlenné válását is fokozatosan megközelíthetjük. Tudjuk pl. hogy Sumérban kb. 3300 körül a képirás-jeleket 90 fokkal bal-ra fordították az írnokok. A népnek az a része, mely ezt nem tudta, értetlenül állhatott szemben az új képekkel. Még na-gyobb értetlenséget okozott az, hogy egyes csoportok az eredetileg balról jobbra tartó oszlopokba sorakozó jeleket jobbról balra olvasandó sorokba helyezték el. Egységes kor-mányzást nélkülöző városállamokba így küldött levelek nagy zavarokat, ellenségeskedéseket, viszályokat okozhattak. Meg-indíthatták új vagy csak más kulturális hagyományokhoz való ragaszkodáson épülő népi csoportok fokozatos kiszaka-dását egy korábbi, nagykörű, egységes hagyományt kö-vető közösségből.

Egy érdekes példa erre a névírás és címzés eltérő két fő változata. A magyar ember először a családnevet ejti ki és írja le, pl. Kodály, azután a keresztnévet, melyet a szü-kebb család adott és ismert elsőnek, pl. Zoltán. Ez a sor-rend megfelel a nagy, lovaskultúrájú pusztai népek szélesebb látóhatárának: előbb a főbb tájékozási pontokat határozza meg, azután veszi a részleteket szemügyre. A nyugati népek, melyek a római birodalom helyhezkött és erős semita ha-tás alatt állott lakóihoz igazodtak, ezt az írásmódot ma is "ma-gyar sorrendnek" nevezik és használják is a fejlődés során felmerülő szükségleteiknél (telefonkönyv, lexikonok stb.), mert ez gyakorlatiasabb, használhatóbb, előnyösebb, mint az övék: Kodály Zoltán. Ők ugyanis a jobbról balra történő és elsőnek a semita népeknél szokásba vett olvasási módot hasz-nálták, — most már ugyan csupán a név — és címírásnál: Zoltán Kodály. Folyó szövegben ők sem használják a semita

írás —, ill. olvasásmódot, bár néhány vonatkozásban ennek hatása mindmáig (vagy ma méginkább) tapasztalható.

A levélcímzésnél szintén világosan látható a magyar módszer nagy történelmi tapasztalaton alapuló előnye. Előbb megadjuk az illető helységnevet, azután a kerületet, majd az utcát, azután a házszámot, emeletet, ajtót. Pontosan úgy, ahogyan szüksége van az adatokra annak, aki maga kell, hogy megkeresse a címzettet. Ebből látható, hogy a magyar hagyomány közelebb esik a címzés feltalálásához, mint ismét az a nyugati hagyomány, mely tulajdonképpen visszafelé olvas: hiába van u.i. az írásban előbb a házszám, azután az utca, a helység, a postásnak előbb kell tudnia, melyik városba kell vinnie a küldeményt s csak azután érdeklíti őt ismét előbb az utca, mint a házszám. Vannak olyan vidékek, ahol a magyar hagyomány — praktikusabb volta miatt — hódít, vagy talán még az ősi hun-avar-magyar szervezőő hagyományaként folyamatosan fennmaradt (Kárpát-medence).

Hasonló a helyzet a keltezésnél is, a magyar sorrend (ismét a nagyból a kicsi felé haladva): 1971. április 30., a nyugati, semitizált sorrend: 30. April 1971. Itt is található átmeneti, vegyes forma: April 30, 1971. Örvedetes példa a sumér szemlélet s ugyanakkor a gyakorlati érzékről tanúskodó szemlélet egy vonatkozásban való uralomra jutására sok évezredes torzulás után: nemzetközi szabályok szerint fokozatosan kötelező lesz a keltezésben az év, hó, nap sorrend valamennyi nyelvterületen (V.ö.: Élet és Tudomány 1971. X. 22. 2067. lap.).

Ezekből és ezekhez hasonló nyelvezavarokból súlyos érzelmi zavarok, ellenségeskedések, csoportokra, nyelvi —, szakásbeli különállásokra való szakadások, majd népi közösségekre, nemzetekre való leválások következtek az emberiség ősi, nagy egységes családjából. A művelődéstörténet számos ilyen folyamatról tudósít. Említsünk meg itt még egyet, melyről kevesebb szó esik s amelyről épp magyar tanulmányok kötelessége szólani.

A magyar nyelvben a jobb és bal (kéz, oldal, ülőhely stb.) kifejezés minőségi rangsort is jelent. Nagyjából azonban így van ez sok más nyugati népnél és nyelvnél is. Akit meg-tisztelünk, azt jobb oldalra ültetjük vagy engedjük. Az ó-

szövetségi zsoltáros is ilyen értelemben használja: "ülj a jobbomra", mondja az Atya a Fiúnak, így mondjuk a Hisekegyben is: "ül az Atyaisten jobbjára felől". Az ősi szkita-hun-avar-magyar vendégszeretet a vendéget jobbára engedte a közlekedésben is. Így alakult ki az ősi magyar: "balra hajts, jobbra előzz". Ez mindvégig fennmaradt Magyarországon, mikor már nyugaton — ismét az erőszakos talmudista hatásra — egymás után tértek át olyan országok is a "jobbra hajts" szabályra, melyek azelőtt még az ősi "balra hajts" stílust követték. Ez úi. stílus, magatartás és végeredményben etika kérdése is. A talmudi, babiloni szellem magát tartja kiválasztottnak és gyengeségnek minősíti az őszinte udvariasságot, másnak előnybe részesítését (más kérdés, hogy taktikailag, megtévesztés céljából megengedi, sőt előírja a nemzsidóhoz alkalmazkodást, annak becsapását, sőt megrablását). A fokozatosan megerősödő babiloni hatásra nemzetközi egyesüléseken keresztül végül Magyarországnak is át kellett tértie a "jobbra hajts"-ra. Ez nemcsak hatalmas költséget okozott az országnak, hanem nálunk is az egymásnak tiszteletet adó, udvarias és előzékeny modor fokozatos kiszorítását is eredményezte a közlekedésből, majd ennek révén a társadalmi érintkezésből és gondolkodásmódból is. Nagyjában ugyanebben az időben tűnik el fokozatosan a másik embernek jobbra engedése figyelemből és a nyelvben megőrzött ősi illemből. Ennek nyomán ismét ridegebbé válik a társadalmi érintkezés, amit különösen az alkat gyengédségre nagyobb igénye szenved meg tragikusan, visszahatva az egész társadalomra s annak eldurvulását tovább fokozva. Igaz, hogy a női egyenjogúság is tudatosabbá válik, de alattomos erők ezzel a jelszóval súlyos sérelmeket okoznak a nőknek, a jövő anyáknak, amikor ezzel a jelszóval akarják védelmezni a nők sajátos hivatása számára a természeti törvények által megkövetelt nagyobb figyelem és kímélet kiírtását s ezzel a jövő nemzsidó nemzedékek Talmudban előírt tönkretételét.

De még ősi idők felé haladva, további nyelvezavarok alapját is fölfedezhetjük. Föltételezhető, hogy amint több vízőzön is volt az emberiség eddigi élete során, úgy több nyelvezavar is bekövetkeztetett az emberi társadalomban. A Szentírás is, ősi mitoszok is azután valamennyi vízőzön vagy

nyelvzavar stb. továbbhagyományozott és mítosz formában megőrzött elemeit a legutolsó leírásnál használják fel. Valóban ki is elemezhetők olyan részletek a bibliai vízözön —, ill. nyelvzavar leírásából is, — éppúgy mint ezeknek az eseményeknek egyéb mitikus emlékeiből is —, melyek az emberiség egy korábbi, még nagyobb élményéből maradt foszlányoknak tekinthetők.

Nyelvészek részletesen kimutatják pl. az ural-altáji ragozó nyelv és az indoeurópai hangzótáloztató nyelv családjai között fennálló rokon elemeket a nyelvszerkezetben és a szótári anyagban. Mégis biztos, hogy két, egymástól ma már igen távol álló nyelvcsaládról van szó, mely több tízezer évvel ezelőtt állhatott közel egymáshoz. Még a terület is, ahol ezek a nyelvek kifejlődtek, részben közös, de Pogrányi Nagy Félix részletes vizsgálata szerint az ural-altáji előbb szilárdította meg nyelvszerkezetét, a legvalószínűbben a Kaukázus vidékén. A ragozó nyelvek a gyökszó után illesztették a közelebbi meghatározást szolgáló jeleket, melyek később egybekötődtek az alapszóval. Az indoeurópai nyelvek, éppen ellenkezőleg, előljáró szavakat vettek igénybe a pontosabb meghatározáshoz s legtöbbjük ma is megtartja különállását.

Ma nem érzékeljük annyira a két különböző gondolkozásmódból eredő nehézségeket. De azokban az ősi időkben, amikor a beszéd csak lassan alakult ki a hangokból, rendkívül fontos volt a szó közelebbi meghatározásában, a szófűzésben való hallgatólágos megegyezés, hogy egy gondolat-sor közérthetően kialakítható és közölhető legyen. Ha most egy másik meghatározási módszer szerint beszélő ember tűnt fel, annak beszéde érthetetlen volt ennek a közösségnek a számára s elég ok arra, hogy idegennek, sőt ellenségnek tekintsék őt. A több tízezer éven keresztül is nyomon követhető képírás különféle nyelvű népeket is össze tudott kapcsolni. Mikor azonban a szófűzésre alkalmas jelek (ragok) is használatba kerültek, igen nagy zavar támadhatott, hogy egy csoport ezeket a jeleket a gyökszavak elé, egy másik — ősi hagyományait követve — a szavak mögé írta. Mindezekre a problémákra is gondolhatunk, amikor a bábéli nyelvzavar részleteit igyekezünk megközelíteni.

Köcedény váza Gilgamesz és Enkidu ábrázolással.
(Kb. Kr.e. 3.000. British Muzeum.)